

DOI: [10.38027/ICCAUA2021305N8](https://doi.org/10.38027/ICCAUA2021305N8)

Learning from Traditional House Architecture During the Covid-19 Pandemic Process

* Dr. Emriye Kazaz

Atatürk University, Faculty of Architecture and Design, Erzurum, Turkey
E-mail : emriyekazaz@atauni.edu.tr

Abstract

The Covid-19 pandemic has brought many areas of life to a halt, from basic service areas such as education and health to social and cultural life and it caused people to isolate themselves from the outside world and to be locked in their homes for more than a year. In the dynamism of modern life, the houses used like hotels have become spaces such as workplaces, schools, sports halls and also isolation for individuals with infections in addition to the usual needs. Unfortunately, modern houses designed for certain basic needs of nuclear families have been insufficient to meet all these needs in pandemic conditions that suddenly emerged unexpectedly. However, traditional houses, with their spaces that allow different functions and flexible plan layouts, contain many design phenomena that are needed today. In this study, traditional Anatolian residential architecture will be examined in terms of plan solutions and spatial features, and inferences and evaluations will be made for the flexibility phenomenon and transformable spaces required by modern housing.

Keywords: Pandemic; Contemporary House; Traditional House; Flexible Space.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Geleneksel Konut Mimarisinden Öğrenmek

Özet

Covid-19 pandemisi, eğitim ve sağlık gibi temel hizmet alanlarından sosyal kültürel hayata kadar yaşamın birçok alanını durma noktasına getirerek insanların dış dünyadan kendilerini soyutlamalarına ve bir yılı aşkın bir süredir evlerine kapanmalarına sebep olmuştur. Modern yaşamın dinamizmi içinde otel gibi kullanılan konutlar, bu süreçte alışılmış ihtiyaçların yanı sıra işyeri, okul ve spor salonu gibi çok işlevli ve virüslü bireylerin izole edildiği mekânlar olmuşlardır. Maalesef, çekirdek ailelerin belli temel ihtiyaçları için tasarlanan modern konut, beklenmedik bir anda aniden ortaya çıkan pandemi koşullarındaki bütün bu ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmıştır. Oysaki geleneksel konutlar, farklı işlevlere olanak veren mekânları ve esnek plan düzenleriyle bugün ihtiyaç duyulan birçok tasarım olgusunu kendilerinde barındırmaktadırlar. Bu çalışmada, geleneksel konut mimarisi plan çözümleri ve mekânsal özellikler açısından incelenerek modern konutun ihtiyaç duyduğu esneklik olgusu ve dönüşebilir mekânlar için çıkarımlar ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi; Çağdaş Konut; Geleneksel Konut; Esnek Mekan.

1. Giriş

Modern yaşamın dinamizmi içinde insanların genellikle sabah çıkıp akşam geldikleri ve günün sadece belli saatlerinde otel gibi kullandıkları evlerini pandemi sürecinde neredeyse zaruri ihtiyaçlar dışında dışarı hiç çıkmadan bir yılı aşkın bir süredir kullanır hale gelmişlerdir. Teknoloji ve iletişim araçlarının sağlamış olduğu imkanlar sayesinde ev, klasik anlamda yalnızca yemek yenilen, oturlan ve uyunan bir yer olmaktan çıkıp aynı zamanda işyeri, okul, atölyeler, hobi mekanları ve spor salonu gibi birçok işlevi barındıran çok işlevli bir yer haline dönüşmek zorunda kalmıştır. Hatta belli zamanlarda virüslü bireylerin ailenin diğer üyelerinden soyutlandığı izolasyon mekanları olmuşlardır. Maalesef, çekirdek ailelerin modern hayatın hızlı akışı içindeki belli temel ihtiyaçları yerine getirmek için tasarlanan modern konut, beklenmedik bir anda aniden ortaya çıkan pandemi koşullarındaki bütün bu ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmıştır. Çocukluk çağında geleneksel ya da kırsal bir konutu deneyimleme şansı olan herkes bugünlerde içten içe o ortama dönme özlemi duymuştur.

Günümüz çağdaş konutlarını tasarlarken konutun anlamı ve farklılaşan şartlardaki esnek kullanım alternatifleri gibi konular üzerine yeniden düşünmek gerektiği açıktır. Oysa ki geleneksel konutlar; farklı işlevlere olanak veren mekanları, harem ve selamlik kullanımı gibi alternatif sirkülasyon imkanı sağlayan esnek plan düzenleri ve bahçe kullanımıyla açık ve kapalı mekanların iç içe geçtiği yaşam biçimi gibi çözümleriyle bugün ihtiyaç duyulan birçok tasarım olgusunu kendilerinde barındırmaktadırlar.

Geleneksel konutlarla ilgili yapılan çalışmalarda ortak kabullerden biri yöreye özgü malzeme, iklimsel özellikler ve topoğrafya yanında sosyal kültürel yaşam biçimi evlerin biçimlenmesinde başrol oynadığıdır. Ataerkil aile bireylerini

içinde barındıran geleneksel konut, günlük yaşam ihtiyaçlarından üretim faaliyetlerine kadar birçok işlevi karşılayacak esneklikte kapalı, yarı açık ve açık mekanlara sahip olmuştur. Evin her köşesi yaşam biçiminin gerekliliklerine göre şekillenerek en akılcı işlevsel çözümler mekana yansıtılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada “çağdaş konut” kavramı ile günümüzde toplumun büyük bir çoğunluğunun yaşadığı apartman konutları kastedilmektedir. Apartman konutları arsanın şartları, kullanıcı ve yaptırımların eğitim ve gelir seviyesine göre sayısız tipte plan biçimine sahiptirler. Yalnız son on beş, yirmi yıllık süreç içinde Toplu Konut İdaresi tarafından Türkiye’nin birçok ilinde tip proje olarak ya da birbirine çok benzeyen milyonlarca kişi tarafından kullanılan binlerce toplu konut üretmiştir. Site içinde tekil apartman blokları olarak üretilen bu konutların mimarisi genel anlamda çağdaş konut olarak bahsedilen apartman konutlarının mimarisi hakkında fikir vermektedir. Bu çalışmada, pandemi sürecinde hem hasta bireyler hem de sağlıklı bireyler açısından bu konutlarda yaşanan mekansal sorunlar tespit edilmiştir. Daha sonra geleneksel konut mimarisini etkileyen ve yönlendiren plan tipleri ve mekansal çözümler incelendikten sonra çağdaş konutlarda yaşanan sorunların çözümüne ilişkin bir takım çıkarımlar ve öneriler yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. “Çağdaş Konut” Mimarisi Üzerine Covid-19 Pandemi Sürecinde Gözlemler

Bu çalışmada bahsedilen “Çağdaş Konut” kavramından günümüzde toplumun büyük bir çoğunluğunun yaşadığı Toplu Konut İdaresi tarafından üretilen toplu konutların apartman bloklarındaki daireler kastedilmektedir. 18.yy’da Endüstri Devrimi ile başlayan ve yaşamı kökten etkileyen seri üretim biçimleri kent planlamadan konut üretimine büyük bir değişimin habercisi olmuştur. Tıpkı makinelerde olduğu gibi konutlar da seri üretimin bir parçası olmuştur. Çağın gerekliliklerinden biri olan standartlaşma ve modülerlik konut tasarımında en önemli kriterler olarak benimsenmiştir. Sayıları hızla artan toplu konut ve apartmanlar artık modern yaşam biçiminin bir parçası haline gelmiştir. İş gücü, emek ve zamanın giderek daha da kıymetlenmesi konutların işlevini ve kullanım pratiklerini tamamen değiştirirken yeni mimarinin kabulü için çağın en güçlü söylemlerinden biri geleneksel olanın reddedilmesi olmuştur. Böylece büyük aileden çekirdek aileye, yere ve kültüre özgü geleneksel konutlardan her yerde standartlaşmış tek tip mekana doğru hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.

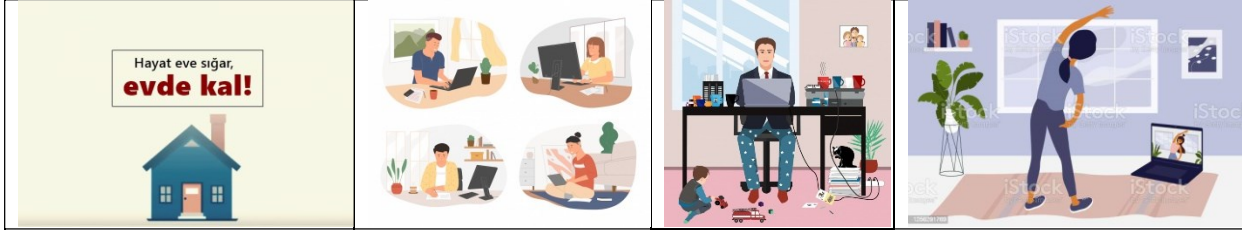
2000’li yıllardan sonra toplu konut üretiminin ülkemizde hız kazanmasıyla birlikte tip projelerin yaygınlaşması ya da benzer biçimde üretilmeleri sonucu iklim, bölge ve yer ayırt etmeksizin mimari olarak birbirinin çok benzeri yüksek yoğunluklu apartman konutlarında insanların büyük bir çoğunluğu yaşamlarını sürdürmektedirler. Farklı gelir grupları için üretilen toplu konutlar peyzaj tasarımından, çocuk oyun alanları, kapalı otoparklar, spor alanları, sosyal alanlar, eğitim, sağlık ve alışveriş merkezleri gibi ortak mekan ve hizmetlerde sundukları çeşitlenmeye rağmen mimari olarak plan biçimleri şaşırtıcı biçimde benzerdir (Ek ve Çıkış, 2017). Konutların en önemli farklılık kriteri oda sayıları üzerinden belirlenmektedir ki bunlar da konut piyasasında 1+1, 2+1, 3+1 konutlar olarak ifade edilmektedirler. Çekirdek ailelerin genellikle barındığı bu konutlar, mutfak ve salon mekanına ihtiyaca göre odaların eklenmesiyle oluşmaktadır. Genel olarak giriş mekanı olarak adlandırılan antre ve bu kısımla ilişkili olarak kurgulanmış mutfak ve salon mekanları ve antre üzerinden ayrılan uzun bir hol üzerine yatak odaları ve ıslak hacimlerden oluşturan mekanların dizildiği plan kurgusu olarak tanımlanabilir. Şekil 1’de görüldüğü gibi özellikle Toplu Konut İdaresi’nin birçok farklı şehirde uyguladığı toplu konut projelerinde bu tipolojiye sahip binlerce konut inşa edilmiştir.

Şekil 1. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın Afyon, Balıkesir, Nevşehir, Konya ve Çorum’da uyguladığı toplu konut projelerinde 3+1 konutların blok planları (URL 1).

Çağdaş konutun standart olarak yeme, içme, uyuma gibi temel barınma ihtiyaçları dışında Pandemi’nin olağandışı şartları sonucu gerektiğinde okul, işyeri, atölye, spor salonu gibi birçok işlevi de içinde barındırması gerektiği bu süreçte yaşayarak tecrübe edilirken konut tasarımı üzerine bugün yeniden düşünülmesi gerektiği de ortaya çıkmıştır. Özellikle Covid-19 teşhisi konulan bireylerin tedavi süreçlerinde konut mekanlarının işlevsel dağılımı ve kullanımı izolasyon şartlarının sağlanmasında yetersiz kaldığı gibi mekanlar arasında ulaşım ve erişimleri kısıtlanan bireylerin yaşam kalitelerinin de düşmesine sebep olmuştur.

“Yediden yetmiş” diye ifade edilen yaygın kullanımın tam da karşılığı olarak pandemi sürecinde ailenin tüm bireyleri teknolojinin sunduğu bir takım imkanlar sayesinde konutlarında olabildiğince eğitim ve iş hayatlarını, kariyerlerini, sosyal ve kültürel aktivitelerini, hobi ve bir takım uğraşlarını yerine getirmek durumunda kalmışlardır (Şekil 2). Normal koşullarda uyumak için kullanılan yatak odaları bireylerin olabildiğince tüm gereksinimlerinin karşılandığı bir mekana dönüşmek durumunda kalmıştır. Çoğu zaman evin her bireyi için ayrı bir odanın olmadığı ya da yeterli büyüklükte olmadığı durumlarda ise mutfak bazen bir toplantı salonu bazen bir derslik ya da salon bir maket atölyesine dönüşmüştür. Hatta bazı durumlarda evin küçük ve karanlık kileri çocukların seslerinden kaçıp toplantı yapılan bir sığınak mekanı olmuştur. Başka bir deyişle aynı evin içinde farklı sanal programları olan aile bireyleri için mekanların yetersiz ya da dönüşebilme esnekliğinden yoksun olmaları konutlardaki yaşamı bazen tam bir kaosa dönüştürmüştür.

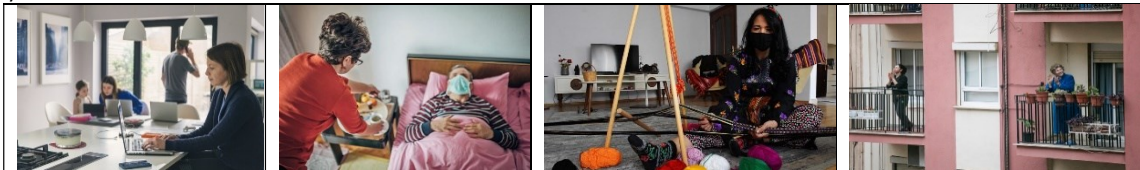
Şekil 2. Pandemi dönemi tüm dünyada ortak kabul edilen “hayat eve sığar, evde kal” sloganı ve pandemide konut içi çok amaçlı kullanımlar (URL 2,3,3,4).

Evin giriş kısmı olarak kurgulanan antre ayakkabıların çıkarıldığı ve palto gibi dış mekan kıyafetlerinin yerlerine yerleştirildiği bir geçiş mekanı iken pandemi koşullarında evin sterilizasyon koşullarının öncelikle sağlanması gereken en önemli mekanlardan biri olmuştur. Şöyle ki, antreler alış veriş poşetlerinden ayakkabı ve dış mekan kıyafetlerine kadar konut dışında olası temasın gerçekleşebileceği her şeyin temizlenmesi için bir ara istasyon görevi görmüştür. Maalesef, gerek antrelerin biçim, boyut ve kullanım açısından uygun biçimde tasarlanmaması gerekse ıslak hacim ve konutun diğer mekanlarıyla ilişkisinin uygun olmaması sebebiyle bir takım sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Üstelik pandemi koşullarında günler hatta haftalar süren kapanmalar¹ nedeniyle çocukların koşturup top ve oyun oynayabildikleri tek mekanlar olan antre ve holler gün ışığı almadıkları, doğal havalandırmaları olmadığı ve dar uzun mekanlar olduklarından hareket imkanı son derece kısıtlı alanlar olmuşlardır. Ayrıca bütün yatak odaları ve banyo gibi ıslak hacimlerin tek bir hol üzerinde toplanması özellikle virüslü bireylerle ailenin diğer üyelerinin temas olasılığını artıran bir plan düzeni olduğu anlaşılmıştır.

Çoğunlukla akşam yemeği hazırlığı ve akşam yemeği için kullanılan mutfaklar pandemi sürecinde tüm bireylerin günün hemen hemen her saati kullandığı, sabah, öğle ve akşam yemekleri için sürekli hazırlık yapılan ve uzun sohbet eşliğinde yemek yenen son derece etkin kullanılan bir mekan olmuştur. Olabildiğince doğal ve ev yapımı ürünlerin önemi bir kez daha anlaşılan pandemi sürecinde bazen ekmeğin dahi pişirildiği mutfaklarda hem mekanın yetersiz kaldığı hem de malzemelerin depolanacağı bir kiler mekanının eksikliği daha fazla hissedilmiştir.

Aile bireylerinin eğitim ve iş gibi mecburi çalışmaları yanında çevrimiçi olarak olabildiğince sürdürülmeye çalışılan kültür, sanat ve spor gibi faaliyetler için ve hatta kimi zaman yemeğin dahi yendiği yatak odalarının, birçok işlevi karşılayan yaşam alanına dönüşmek zorunda olduğu görülmüştür. Yalnız genellikle uyku odası odaklı tasarlanan bu mekanların pandemi sürecinde biçim, boyut ve işlevsellik açısından yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır.

Aile bireylerinin genellikle akşamları bir araya geldiği salonlar gün içinde toplantı salonu, sınıf, bir takım üretimin gerçekleştiği atölye mekanlarına dönüşmüştür. Yalnız çocuklardan yetişkinlere tüm aile bireylerinin ortak olarak kullandığı bu mekanda gerek akustik gerekse bireysel olarak izolasyon gerektiren işlevlerin yerine getirilmesinde istenilen konfor koşulları sağlanamadığı gibi aile bireylerinin mekanlara erişim ve kullanım olanakları da kısıtlanmıştır. Çoğunlukla kapatılarak bir takım eşya ve yiyeceklerin depolandığı balkonlar, pandemi sürecinde en fazla ihtiyaç duyulan mekanlar olmuşlardır. Pandemi koşullarında komşularla sağlıklı sosyal ilişki kurulabilen, psikolojik rahatlama sağlanan, açık hava ve doğayla gerçek temasın kurulabildiği mekanlar olarak balkonlar, gerçek anlamda asli işlevlerine dönüşürken biçim ve boyut olarak bu ihtiyaçlara cevap vermekten uzak oldukları deneyimlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3.

Pandemi dönemi çağdaş konut mekanlarından örnekler (URL 3,5,6,7).

¹ Tüm dünyada “hayat eve sığar, evde kal” söylemi pandemi dönemi evlere dönüşün ve evlerden tüm işlerin ve aktivitelerin yürütülebileceğinin simge sloganı haline gelmiştir.

3.2. Geleneksel Konut Mimarisini Biçimlendiren Faktörler ve Genel Özellikler

Geleneksel konut mimarisiyle ilgili çalışmalarda, yapıların mimari karakterini iklim, topoğrafya ve coğrafya gibi çevresel koşulların yanı sıra malzeme, yapım tekniği, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı gibi yerele özgü değişkenlerle açıklamak ortak bir eğilimdir (Kazaz, 2021). Genellikle tek kat, iki kat ya da iki kat arasına yerleştirilen ara katla iki buçuk kat olarak kurgulanan geleneksel konutlarda zemin katlar daha çok depo, ahır, samanlık, arabalık ve taşlık olarak servis mekanları için kullanılırken üst katlar odalar ve sofanın yer aldığı asıl yaşam alanını oluşturmaktadırlar (Eldem, 1984). Geleneksel Ankara evlerini inceleyen Akok (1951), zemin katın altında diğer katlara göre tavanı daha alçak ve içinde dolap, yüklük, gusülhane gibi mimari elemanları bulunan yer odaları ve mutfak gibi mekanları içeren bodrum kat olabileceğinden bahsetmiştir.

Eldem (1984), Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu sınırları içinde yaklaşık 500 sene kadar devam eden ve mimari özellikleriyle belirginleşmiş konut geleneğini "Türk Evi" başlığı altında detaylı biçimde incelemiştir. Bu çalışmada, öncesine dair bilgiler son derece kısıtlı olduğundan ağırlıklı olarak 18. ve 19. yy'a ait geleneksel konutların detaylar ölçeğinde bazen bir yerleşimden diğerine değişen durumlar olabileceğini belirtmekle birlikte Anadolu'daki bölgeleri esas alarak geleneksel konut tipolojileri yedi grupta toplanmıştır. Bütün farklılıklara rağmen konut tipini etkileyen plan kurgusunda bir takım öne çıkan ortak özelliklerden yola çıkarak Eldem (1984), geleneksel konutları sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı olmak üzere dört temel plan tipine ayırmıştır (Tablo 1). Burada sofa tüm odaların açıldığı bir geçit mekanı olmakla birlikte aynı zamanda eyvan, köşk, seki gibi bölümleriyle de oturma, düşün, nişan gibi toplanmaların gerçekleştirildiği ve konutun biçimlenmesine yön veren en önemli mekandır. Bektaş (2018), tek kat olan sofasız plan tipinde sofa ya da hayatın yerini avlu ya da taşlık aldığını ifade etmiştir. İki katlı olanlarda balkon (gezemek) odaları birbirine bağlar ve bazen odalar arasında bir eyvan da yer alabilir.

Tablo 1. Eldem'in "Türk Evi" plan tipleri; sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı (Sezgin, 2006).

SEDA H. ELDİM'İN TANIMLAMASINA GÖRE GELENEKSEL TÜRKİYE EVİNİN PLANİMETRİK TİPOLOJİSİ				
Oda				Oda
Oda ve eyvan				Oda ve eyvan
Oda ve köşk				Oda ve köşk
Oda, eyvan ve köşk				Oda, eyvan ve köşk
Sofasız ev tipi		Dış sofalı ev tipi		Orta sofalı ev tipi

Kuban (1995), 16. yy'da Anadolu'da gelişmiş ve oldukça karmaşık bir kültürel geçmişe sahip Osmanlı konut mimarisinin gelişimini temelde "Hayatlı Ev" olarak tanımlamakta ve gelişim çizgisini bu çerçevede açıklamaktadır. Yaşam biçiminin en belirgin yansıtıcıları olarak değerlendirilen geleneksel konutlar o günün tarıma dayalı toplumlarında tüm günlük üretimlerin kendi iç sistemi içinde gerçekleştiği ve yemek pişirme, hayvanları besleme, bir takım üretim faaliyetleri ve yiyeceklerin kurutulması gibi daha çok kadının evde üstlendiği rollere göre biçimlenen bir yapı olarak açıklanır. Mahremiyet olgusunun son derece önemli olduğu bu konutlarda zemin kat dışı kapalı yalnız bahçe ve avluya açık olarak tasarlanırken üst kat tersine olabildiğince bol ışık alacak biçimde pencere açıklıklarına sahip ve mekanlar sokağa taşacak biçimde çıkmalı olarak inşa edilmiştir. Eldem'in dış sofalı plan tipi olarak tanımladığı bahçe katından bir merdivenle çıkılan ve odaların açıldığı yarı açık yaşam mekanı "hayat" olarak tanımlanırken bu plan tipinin Anadolu'nun çoğu yarı-kırsal yerleşimlerinde standart uygulamalardan biri olduğu belirtilmektedir.

Bektaş (2018), "Türk Evi" başlığı altında incelediği geleneksel konutlarda yine iklim, topoğrafya, malzeme ve kültürün etkisinin önemini vurgularken zaman içinde değişen ihtiyaçlara göre büyüyebilme ve dönüşümlü esnekliği ve doğayla uyumlu akılcı çözümler barındırdığını farklı örnekler üzerinden ortaya koymaktadır. Geleneksel konutun çözümünde işe yaramayan ya da kullanılmayan en küçük bir köşenin bile bulunmadığını belirtirken geleneksel konutta işlevselliğin altını çizmektedir. Örneğin birçok geleneksel konutun çözümünde çamaşır yıkama, hamam ve mutfak işlevleri ortak olarak aynı mekanda çözülmektedir.

Sıradışı iklimsel koşulların etkisi sosyal, kültürel yapı ve ekonomik koşullar gibi yerel dinamikler sonucu şekillenen Doğu Anadolu Bölgesi'nde geleneksel Erzurum evleri kendine özgü bir mimari karaktere sahiptir (Kazaz, 2021). Karpuz (1993), geleneksel Erzurum evlerini "iç avlu-tandirevli" plan tipi olarak tanımlarken avlu, tandirevine, ahıra,

samanlığa, bahçeye, misafir odasına ve iki katlı ise üst kattaki selamlık odalarına geçiş niteliğinde bir mekanken aynı zamanda yaz aylarında oturulan ve evin günlük işlerinin yapıldığı yer olmaktadır. Zemin katın ve evin en büyük mekânı olan tandirevi, yemek pişirme, yeme, içme, yıkama, oturma, yatma gibi neredeyse tüm günlük yaşamın geçtiği çok fonksiyonlu bir mekandır. Aynı zamanda tandirevinin bulunduğu kısım harem avlusu olarak adlandırılmaktadır.

3.3 Geleneksel Konutlarda Mekansal Özellikler

Geleneksel “Türk Evi” plan tipini etkileyen en önemli mekanlar olan sofa, odalar yanında mekanlar ve katlar arası ulaşımı sağlayan geçitler ve merdivenler (Eldem, 1984) üzerinden yapıldığı gibi bunlara hayat, avlu mekanları ve mutfak, hamam-hela gibi hizmet ve servis birimleri de eklenmektedir (Kuban, 1995). Bunun yanı sıra yerel geleneksel konutlarda çevre ve kültürel koşulların etkisiyle avlu, eyvan, balkın, aralık, serdap (soğukluk), gezemek ve dam gibi farklı mekanların da plan tipini etkilediği görülmektedir (Dalkılıç ve Bekleyen, 2011). Çağdaş konut mimarisine yönelik bir takım çıkarımlar yapmak üzere bu çalışmada, geleneksel konutlarda genel geçer kabul edilen sofa, odalar ve mutfak mekanları ele alınmıştır.

3.3.1. Sofa

Farklı bölgelerde “sergi”, “sergah”, “sayvan”, “çardak”, “divanhane” ve “hayat” gibi isimlerle de anılan sofa mekânı odalar arasında dolaşım ve erişim sağlanan sirkülasyon mekânıyken aynı zamanda eyvan, sekilik, köşk, taht gibi yarı açık ya da kapalı oturma birimleriyle tüm aile bireylerinin toplandığı sosyal mekanlardırlar. Konutun biçimlenmesinde en önemli mekanlar olan sofalar biçim ve konumuna göre odaların önünde, arasında ve ortasında olmak üzere üç ana plan tipine sahiptirler. Sofaların erken örnekleri yarı açık olarak planlanırken daha sonraları camekanla kapatılan ya da büyük pencere açıklıkları olan uygulamalar yaygınlaşmıştır. Genellikle köşeleri 45° pahlanmış odalara sofa üzerinden erişim sağlanırken bazen iki oda arasında yüklük duvarlarının genişliğinden yararlanarak geçit olarak adlandırılan bölümlere de sofadan geçiş sağlanırdı (Eldem, 1984). Kısacası, konutun tüm diğer mekanları arasındaki organizasyonu sağlayan mekan sofadır.

Dış sofaları hayat² olarak tanımlayan Kuban (1995), bu mekânı evin kaburgası olarak ifade ederek önemini vurgulamıştır. Hayat, odalardaki işlevlerin dışı taşıdığı mekanlardır. Oturma bazen de yatma birimleri olan sekiler yanında içinde ocak yeri, abdest alma yeri, lavabo, gusülhane gibi mimari elemanlar barındırması günlük yaşamla olan yakın ilişkisini göstergeleridirler. Avlu veya bahçeye bakan dış kısımlarda iyi havalarda oturmak için köşk veya taht gibi yarı açık oturma alanları bulunurken içe doğru daha korunaklı olan kısımlarda genellikle zemini biri iki basamakla yükseltilmiş eyvan olarak adlandırılan oturma alanları bulunmaktadır. Hayat mekânında babalar misafirleriyle sohbet ederken kahvelerini yudumlar, anneler işleri bitince dinlenirken örgülerini örer, bahçedeki çocukları gözetlerler ve sıcak havalarda da uyunabilirdi (Şekil 4).

Şekil 4. Kula’da di; sofa (hayat) ve sekilik (Erarslan, 2019), Safranbolu’da iç sofa ve merdiven (Azezli, 2009).

Harem ve selamlık kullanımı olan geleneksel konutlarda sofanın farklı bölümlerinde konumlanan merdivenlerle zemin ve üst kat bağlantısı sağlanmaktadır. Diyarbakır Behram Paşa Konağı’nda olduğu gibi bazı konutlarda sokaktan itibaren harem ve selamlık için ayrı giriş bulunurken (Dalkılıç ve Bekleyen, 2011) bazılarında aynı girişten sonra sirkülasyonlar tamamıyla ayrılmaktadır. Azezli (2009), Safranbolu geleneksel konutlarında da “geleneksel “Türk evi” plan şemalarının uygulandığını belirtirken iç sofalı Kaymakamlar Konağı’nda sofanın her iki tarafında yer alan odalar arasında bulunan iki ayrı merdivenin harem ve selamlık kullanımı için yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sofaların farklı sirkülasyonlara da olanak sağladığı ifade edilebilir.

3.3.2. Odalar

Geleneksel konutlarda odalar evin plan biçimini etkileyen en önemli mekanlardırlar. İki odalı bir konut için dış sofalı ya da sofasız plan tipi daha uygunken üç odalı bir ev için köşe sofalı tip daha uygundur. Dört ve daha fazla odalı evler için iç ve orta sofalı plan tipleri daha uygundur. Odalar bulundukları konuma göre köşe odai orta oda, yan oda gibi isimler alırken önem ya da değer sıraları da buna göre belirlenmektedir. Köşe odalar cephede daha fazla açıklığa sahip oldukları ve manzara değerinden dolayı daha kıymetli odalar olmaktadır (Eldem, 1954). Odaların her biri

² Dış sofalı plan tipi ya da hayat mekânının kökenleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkn. Erarslan, A. (2019). An evaluation on the Turkish house with exterior sofa. *Pro Ligno*, 15(1), 17-33.

sahip oldukları donatılar açısından benzer olmakla birlikte elbette başoda ya da selamlık olarak adlandırılan odalar daha büyük, özenli ve gösterişli mimari donatı ve elemanlara sahiptirler. Safranbolu evlerinde selamlık erkeklerin oturduğu ve misafirlerini ağırladığı mekanken (Bayazıt, 2014) aynı zamanda ev sahibinin politik ve sosyal statüsüne göre yanındaki odalarla birlikte arz veya divan odası gibi işlevler için de kullanılırdı. Diğer taraftan el sanatları ile geçimini sağlayan aileler evin bir odasına halı, kilim dokunan tezgahlar ve malzemeler koyarak üretim faaliyetlerini gerçekleştirmekteydiler (Azezli, 2009).

Geleneksel konutlarda odanın kökeni üzerine yapılan birçok çalışma odanın kurulum prensiplerini göçebe çadırıyla ilişkilendirmektedirler (Kuban, 1995; Sezgin, 2006). Her oda tek başına konutta günlük yaşamı geçirebilecek biçimde tasarlanmıştır. Geleneksel konutlarda yaşayan geniş aile tipinde odalar evli bir çifti ya da çekirdek aileyi barındıracak özellikle tasarlanmıştır. Her odada oturulabilir, yatılabilir, yıkanılabilir, yemek yenilebilir ve hatta yemek pişirilebilir. Bu nedenle odalar “hane” diye de adlandırılmaktadır (Bayazıt, 2014; Azezli, 2009). Cephe duvarları dışındaki iç duvarların bir veya ikisi dolap, yüklük, ocak, gusülhane gibi mimari donatıları içeren servis duvarları olarak çalışmaktadır. Pencere açıklığı olan cephe kısımları da dahil olmak üzere odanın iki veya üç duvarı sedirlerle döşelidir. Böylece gündüz oturma, yemek yeme, ısınma ve bir takım üretim faaliyetleri için kullanılan mekan yüklüklere depolanan yatakların yere serilmesiyle gece uyumak içinde kullanılabilir. Ayrıca dolaplarda günlük kullanılan eşyaların bulunmasıyla yemek pişirmek ve yemek mümkün olurken yine dolaplar içine yerleştirilmiş gusülhaneler sayesinde banyo ihtiyacı da aynı mekan içinde karşılanabilmektedir (Şekil 5), (Azezli, 2009).

Şekil 5. Safranbolu geleneksel konutlarında oda ve mimari donatıları (Azezli, 2009).

3.3.3. Mutfak

Geleneksel konutlarda mutfak genellikle zemin katta yer almakla birlikte iklim ve kültür faktörlerine göre konumu, biçimi ve donatıları değişebilmektedir. Sıcak iklim bölgelerinde bahçeyle birlikte hatta açık ya da yarı açık kullanımlar yaygınken soğuk iklim bölgelerinde kapalı olarak planlanan avlu kısmıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Kahraman Maraş evlerinde içinde ocak ve baca yeri bulunan mutfak ev dışında bahçede konumlanırken (Paköz, 2013), geleneksel Erzurum evlerinde tandirevi olarak da adlandırılan mutfak kapalı avludan erişilen zemin katın en önemli mekanı olarak tasarlanmıştır. İçinde tandırbaşı, ocak yeri, su deposu, dolap, terek ve seki gibi kısımlarıyla ve kırlangıç örtülü üst örtüsüyle konutun en dikkat çekici mekanlarından biri olmakla birlikte yeme-içme, oturma, yatma, yıkama gibi birçok işlevi de barındırmaktadır (Şekil 6). Kiler ve harem odaları tandireviyle ilişkili mekanlardır. Eldem (1984), “Türk Evi” plan kurgusunda sosyal yaşamın geçtiği ve en önemli mekanlardan biri olan sofanın yerini geleneksel Erzurum evlerinde tandirevinin aldığını ifade etmiştir.

Şekil 6. Geleneksel Erzurum evinde tandirevi ve mimari elemanları; tandırbaşı, ocak yeri, terekler, dolaplar, seki üstü ve kırlangıç örtü (Yazarın arşivinden, 2019).

4. Tartışmalar

Geleneksel konutlarda hemen hemen her mekanın sosyal yaşam, yeme-içme, uyuma, yıka(n)ma, pişirme gibi farklı işlevleri barındıran esnek kullanımı çağdaş apartman konutlarında pandemi sürecinde eksikliği hissedilen en önemli özellikler olarak karşımıza çıkmıştır. Geleneksel konut mimarisi üzerine yapılan tespitlerden sonra çağdaş apartman konutları için bir takım çıkarımlar yapmak ve bu saptanan ilkelerin çağdaş konut için uygulanabilirliği ya da kazanımları üzerine tartışmak mümkündür. Geleneksel konutlarla ilgili çıkarımlar şu başlıklarda sıralanabilir.

- Geleneksel konutlarda sofanın farklı biçimleriyle oluşan alternatif yaşam mekanları,
- Haremlik ve selamlık sofaları ile birbirinden bağımsız/izole sirkülasyon mekanlarının oluşturulması,
- Sofalar birer yaşam mekanyken aynı zamanda çocuklar için oyun alanı olması,

- Sofalar da dahil evde tüm mekanların günışığı alması,
- Her odanın dolap, yüklük, ocak yeri, gusülhane, seki gibi mimari elemanlarıyla bir yaşam birimi olarak kurgulanması,
- Odaların yeme, içme, yatma, oturma, yıkanma ve üretim gibi birçok işleve cevap veren esneklikte olması,
- Mutfakla ilişkili bir kiler olması,
- İç ve dış mekanların avlu, sofa ve hayat mekanlarıyla bütünleşmesi.

Geleneksel konutlar ve çağdaş konutların mekan algısı ve işleyişi açısından karşılaştırıldığında neredeyse birbirinin tam zıttı eğilimler olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; geleneksel konut mimarisinde yaşam alanları, üretim, pişirme gibi günlük hayatın içindeki tüm faaliyetlerin zemin katta bahçe ya da avluya taşıdığı üst katlarda ise sofa ve hayat mekanlarının varlığıyla dış ortamla olan ilişkinin yine olabildiğince kurulduğu görülmektedir. Oysa ki çağdaş apartman konutlarında yapım tekniği kolaylığı savıyla ya da bir takım kurallar sebep gösterilerek genellikle gömme balkon olarak tasarlanan ya da ya da modern yaşam koşullarında artık ihtiyaç olarak bile görülmediklerinden bir yaşam mekanı olamayacak kadar küçük planlanan balkonlar göz önüne alındığında tam tersi bir tavrın uygulandığı söylenebilir.

Geleneksel konutlarda vazgeçilmez unsurlardan biri olan mahremiyet ilkesine karşın hayat ve sofaların dışarıya dönük tasarımları konutun iç ve dış dengesinin ve mekanların olabildiğince havadar ve gün ışığı almasının son derece önem verilen bir tasarım kriteri olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda çağdaş konutların kendi iç dünyasına dönük tasarımları, ışık ve hava almayan koridor, antre ve bazen yatak odası gibi mekanları eleştirilebilir.

Geleneksel konutlarda gerek günün farklı saatlerindeki güneş açısı dikkate alınarak açılmış pencere açıklıkları gerekse yaz ve kış ayları için en iyi konfor koşullarını sağlamak için yerleştirilmiş yazlık ve kışkık odalar, avlular ve yaşam mekanlarından bugün çağdaş konutlarda arzu edilen iklime duyarlı tasarım şartlarını yerine getirdikleri ifade edilebilir. Maalesef, farklı bölgelerde yapılmalarına rağmen blok yerleşim düzenleri değişmeyen toplu konutlarda bu kriterlerin yeniden sorgulanarak tasarıma dahil edilmeli gerektiği açıktır.

Geleneksel konutlarda tek başına günlük yaşamla ilgili tüm ihtiyaçları karşılayabilecek yetkinliğe sahip odalara karşılık çağdaş konutlarda minimum ölçüler tutturularak sadece yatak, dolap ve belki bir çalışma masası sığdırılan yatak odalarına pandemi döneminde birçok işlevi sığdırmanın ne denli zor anlaşılmıştır. Sosyal ve fiziksel izolasyon gerektiği durumlarda bireylerin ortak banyoyu kullanmaları, odaların bitişik ve aynı koridor üzerinden beslenmesi sonucu oluşan akustik, izolasyon gibi sorunlar yine konutlarda tartışılması gereken konular arasında yer almaktadırlar.

5. Sonuç ve Öneriler

Yüzlerce yıllık deneyim ve tecrübe sonucu oluşan geleneksel konut mimarisindeki akılcı çözümler ve esnek mekan kullanımları çağdaş konutlarda özellikle pandemi sürecinde belirgin bir biçimde karşılaştığımız birçok sorunun mimari çözümü için cevaplar barındırmaktadır. Geleneksel evlerde sofa ve odaların esnek kullanımı, oda sayılarına göre farklılaşan plan tipleri, zengin mekan kullanımları ve alternatifleri, mutfak mekanının çok yönlü kullanımı ve işlevselliği belli başlı özellikler arasında sayılabilir. Buna karşın, pandemi sürecinde çağdaş konut mimarisiyle ilgili en önemli çıkarımlardan biri hemen hemen her mekanın sosyalleşme, eğitim, iş, hobiler, yıkanma ve yemek yeme gibi işlevlerin birçoğunu barındırması gerektiği biçiminde açıklanabilir. Bu anlamda çağdaş konut mekanları için temel önerileri aşağıda sıralanmıştır.

- Tüm oda mekanlarının açıldığı hol mekanları, sofalar gibi yaşam mekanının bir parçası haline getirilebilir. Böylece hem günışığı hem de doğal havalandırma sağlanarak daha sağlıklı mekanlar oluşurken çocuklar için de uygun aktivite alanları oluşabilir. Ayrıca bu mekanın konutların yarı açık mekanı olan balkonlarla ilişkilendirilmesi geleneksel konutlarda eyvan, köşk ve taht gibi zengin alternatifli oturma mekanlarının oluşmasına imkan sağlayacaktır.
- Geleneksel evlerin ayrılmaz bir parçası olan bahçe/avlu gibi açık alan kullanımı ya da açık sofa gibi yarı açık mekan gereksinimi günümüz evlerinin balkonlarıyla ancak sağlanabilir. Yalnız boyut olarak yaşam alanı olmaya elverişli büyüklükte ve yaşam mekanlarıyla bütünleşecek biçimde tasarlanmalıdır.
- Çağdaş konutlarda çoğunlukla kabul gören ve uygulanan tek koridor üzerine dizili mekanlardan oluşan tasarım yaklaşımının akustik, mahremiyet, sosyal ve fiziksel izolasyon gibi birçok yönden dezavantajları olduğu pandemi sürecinde belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Oysa ki, geleneksel evlerin haremlik ve selamlık kullanımıyla evin içinde sağlanan alternatif sirkülasyon mekanları günümüz konutlarında da uygulanabilir. Şöyle ki, konut içinde esnek kullanımı artırmak için girişten itibaren en az bir mekanın erişimi için genelden farklı bir sirkülasyon alanı oluşturulabilir. Bu mekan ya da mekanların ayrı bir ıslak hacminin olması konutun bu bölümünün izolasyon amaçlı, yatılı misafirler için, sessiz mekan ihtiyaçları için, home-office olarak ya da farklı hobiler için kullanılmasında işlevselliği artıracaktır.
- Geleneksel konutlar üzerine yapılan çalışmalardan sofa-hayat ve odaların evlerin biçimlenmesinde başat rol üstlendikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu birimlerin mekansal özellikleri incelendiğinde mekanın her köşesinin bir kullanım amacı olduğu ve mekanın ayrılmaz parçası olan donatıların işlevlere hizmet edecek biçimde

tasarlandığı ve mekanın esnek kullanımına imkan sağladığı görülmektedir. Geleneksel konutlarda olduğu gibi günümüz konutlarında da mutfaklar; sadece pişirme ve yemek yemenin dışında yaşam alanının bir parçası olabilecek esneklikte ve büyüklükte tasarlanabilir. Böylece gerektiğinde anne mutfaktayken ofis işlerini yürütmesi ya da çocukların ödevlerini ve derslerini takip etmesi gibi işlevsel çözümler günlük hayatı kolaylaştıracaktır. Ayrıca geleneksel konutlarda mutfakın ayrılmaz bir parçası olan kiler mekanı çağdaş mutfaklar içinde önerilmektedir.

- Geleneksel konutlarda olduğu gibi çağdaş konuların yatak oda duvarları hobilerle ilgili ya da farklı ihtiyaçlara ait alet ve ekipmanların depolandığı dolap ve/veya yüklük biçiminde servis duvarları olarak düşünülebilir. Böylece her oda gerektiğinde farklı işlevler için kullanılabilme esnekliğine kavuşacaktır. Ayrıca olabildiğince her yatak odasında geleneksel konutlarda olduğu gibi ıslak hacim çözümleri yapılmalıdır. Böylece normal şartlarda her yatak odası bireyin kişisel bakım ihtiyaçlarını karşılayabilen bir mekana dönüşürken özellikle pandemi döneminde hasta bireylerin kolaylıkla odalarında fiziki izolasyon koşullarına sahip olmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan yatak odası mekanında ıslak hacim çözümü dezavantajlı bireylerin yaşam konforunu ciddi bir biçimde etkileyen mekansal gerekliliklerden biridir.

Teşekkür

Bu araştırma, kamu, ticari veya kar amacı gütmeyen sektörlerdeki finansman kuruluşlarından herhangi bir özel hibe almamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

Kaynaklar

- Akok, M. (1951). *Ankara'nın eski evleri* (ss. 5). Ankara, Ankara Etnografya Müzesi Yayını, seri. 1, no. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Azezli, F. G. B. (2009). *19.yy'da Osmanlı konut mimarisinde iç mekan kurgusunun Safranbolu evleri örneğinde irdelenmesi*. İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi FBE Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi.
- Bektaş, C. (2018). *Türk Evi* (ss. 31-42). İstanbul, YEM Yayın, 4. baskı, ISBN: 9786058177772.
- Bayazit, N. (2014). Safranbolu evlerinin alan tipolojisi ve kullanıcı ihtiyaçları hiyerarşisi (ss. 8). *Tasarım Kuram*, 17, 1-15.
- Dalkılıç, N., Bekleyen, A. (2011). *Geçmişin günümüze yansıyan fiziksel izleri: geleneksel Diyarbakır evleri. Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi* (ss. 423 ve 433). (ed.) İrfan Yıldız, Diyarbakır, Diyarbakır Kültür ve Sanat Yayınları-3. ISBN: 9786053637998.
- Ek, F. İ., Çıkış, Ş. (2017). Tasarımın mekaniği: toplu konut planlarındaki ortak dil üzerine. *Tol*, Güz, 12-27.
- Eldem, S. H. (1984). *Türk Evi Osmanlı dönemi* (ss. 16-17). Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlendirme Kooperatifi Derneği Yayınları.
- Erarslan, A. (2019). An evaluation on the Turkish house with exterior sofa. *Pro Ligno*, 15(1), 17-33. ISSN: 20697430.
- Karpuz, H. (1993). *Türk İslam mesken mimarisinde Erzurum evleri* (ss. 49). Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları. ISBN: 9751712521.
- Kazaz, E. (2021). İbrahim Paşa Mahallesi'nde bir grup geleneksel Erzurum evi üzerine plan restitüsyonu denemesi. *Megaron*, 16(2). <https://doi.org/10.14744/megaron.2021.85520>
- Kuban, D. (1995). *Türk "Hayat"lı evi*. İstanbul, MTR, Mısırlı Matbaacılık A. Ş.
- Paköz, A., E. (2013). Geleneksel Maraş evlerinin mimari özellikleri (ss. 71). *Atrium*, C. 1, S. 1, 65-81. ISSN: 21476683.
- Sezgin, H. (2006). Yöresel konut mimarisi ve Türkiye'dek örnekleri hakkında (ss. 7). *Tasarım Kuram*, 4, Mayıs, 1-20.
- URL 1 (2021, 26 Mayıs). <https://www.toki.gov.tr/>
- URL 2 (2021, 12 Mayıs). <https://www.pekguzelsozler.com/evde-kal-sozleri>
- URL 3 (2021, 12 Mayıs). <https://www.trthaber.com/haber/yasam/uzaktan-calisma-salgin-sonrasinda-devam-edebilir-mi-556812.html>
- URL 4 (2021, 12 Mayıs). <https://www.istockphoto.com/tr/vekt%C3%B6r/k%C4%B1z-diz%C3%BCst%C3%BC-bilgisayarda-online-s%C4%B1n%C4%B1flar%C4%B1-izliyor-ve-evde-egzersiz-yap%C4%B1yor-gm1256291769-367788908>
- URL 5 (2021, 12 Mayıs). <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/bir-covidli-ile-yasamanin-10-altin-kurali-41672153>
- URL 6 (2021, 12 Mayıs). <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/evinin-salonunda-hayat-verdigi-kolan-dokumaciligi-pandemi-doneminde-ek-geliri-oldu/2101512>
- URL 7 (2021, 12 Mayıs). <https://www.sivilsayfalar.org/2020/05/06/balkondan-iceriye-bakmak-evlerimiz-yasamaya-ne-kadar-elverisli/>